

Основи теорії закономірних співвідношень у перекладі

Задача перекладача передати цілісно і точно зміст оригіналу, зберігаючи його стилістичні та експресивні особливості. Під цілісністю перекладу слід розуміти єдність форми і змісту на новій мовній основі. Категорії загальної теорії перекладу ґрунтуються, з одного боку, на узагальненні даних окремих теорій, а з другого – на логіко-семантичній основі, яка є загальною для ряду мов одного рівня розвитку. Теорія закономірних співвідношень повинна встановлювати визначені параметри, всередині яких може здійснюватися вибір варіантів перекладу. Під час письмового перекладу попереднє читання та аналіз тексту, який перекладається, дозволяє попередньо визначити характер змісту та стилістичні особливості матеріалу, щоб мати критерії для вибору мовних засобів у процесі перекладу.

У процесі перекладу вибудовуються три категорії відповідностей:

1. еквіваленти, які встановлюються внаслідок тотожності позначуваних мовних контактів;
2. контекстуальність та варіантні відповідності;
3. усі види перекладацьких трансформацій.

Між першою еквівалентною категорією та двома іншими є принципові відмінності. Еквівалентні відповідності відносяться до сфери мови, тоді як дві останні – до сфери мовлення.

Еквіваленти можуть бути повними і частковими, абсолютними та відносними. Наприклад, *dirt cheap* – *дешевше пареної рипи* [1: 318] – відносні еквіваленти, оскільки вони відрізняються стилістичним та експресивним забарвленням. *Shadow* має частковий еквівалент в основному значенні *тінь*, так як англійське слово має побічні значення – *напівтемрява та привид*. Але словосполучення *the shadows of the gods* має абсолютний еквівалент – *сутінки богів* [1: 1123].

Варіантні відповідники відповідності встановлюються між словами в тому випадку, коли в мові перекладу існує декілька слів для передачі одного й того ж значення вихідного слова. Великий російсько-англійський словник подає чотири відповідника іменнику *sincerity*: щирість, щиросердечність, відвертість, чесність. Цей же словник подає вісім значень для прикметника *sincere*: 1) щирий, 2) справжній, 3) оригінальний, 4) прямий, 5) праведний, 6) істинний, 7) правдивий, 8) дійсний. В словнику прикладами словосполучень є, наприклад, *sincere friend* – перекладається як *істинний, справжній друг, а sincere life* – *приватне життя* [1: 466-467]. Можна зробити висновок, що всі ці вісім відповідностей є варіантами лексичного значення слова *sincere*.

Слово *justice* не є багатозначним, але під час перекладу слід обрати один з чотирьох варіативних відповідників: *справедливість, правосуддя, юстиція, законність*. Наприклад, *Department of Justice* – *Міністерство юстиції* [1: 614]. Але далеко не завжди можна вирішити, яке з двох слів – *справедливість* чи *правосуддя* – відповідає справжньому значенню слова *justice* у конкретному контексті. В оповіданні Джона Голсуорсі з такою ж назвою останнє речення звучить так: «*Із року в рік ми будемо проникатися все більшою гордістю за свою країну, яка досягла такої висоти справедливості*». Можна замінити слово *справедливість* словом *правосуддя* [2: 19-20].

Контекстуальне значення виникає в процесі вживання слів в мовленні залежно від оточення і реалізується під впливом вузького, широкого або екстралінгвістичного контексту. За частотністю можна розрізнити часто повторювані і оказіональні (випадкові, індивідуальні) контекстуальні значення. Перші є ходом часу по мірі накопичення, вони переходять в розряд варіативних відповідностей. Другі можуть з'являтися і зникати як прояв суб'єктивного вживання слів тим чи іншим автором, і частіше вони зустрічаються в художній літературі. Наприклад, прикметник *academic* у словнику Мюллера має тільки варіантні відповідники *академічний, університетський* [1: 18]. Великий англійсько-російський словник за допомогою стійких словосполучень розкриває додаткові контекстуальні значення цього слова: *academic year* – *учбовий рік, academic failure* – *неуспішність, academic argument* – *чисто теоретичний доказ* [3: 97].

Нелегко встановити контекстуальне значення дієслова *resent* та його похідних – *обурюватись, ображатись* не вичерпує усіх негативних емоцій, які охоплює змістовна структура слова *resent*. Воно може виражати цілий ряд інших емоцій. В романі Річарда Олдінгтона «Усі люди – вороги» Тоні Кларендон одразу після закінчення I Світової війни, коли повітря країн, що воювали, було сповнене ненавистю та підозрами, потрапив до Швейцарії і з легким серцем йшов вулицями Базеля: *Nobody stared at him as he walked; nobody asked for his papers, nobody seemed to resent him as a foreigner. – Ніхто не проводив його пильним поглядом, ніхто не питає у нього документи, ніхто, здавалось, не злобував на нього за те, що він іноземець*. Тут *resent*, звичайно, не виражає ні обурення, ні образи. Абсолютно точно підібрано значення *злобувати* [2: 63].

Коли мова йде про буквальный переклад, то існує два джерела і два типи буквализму. Перший, більш примітивний, свого роду «дитяча хвороба» перекладачів-початківців. Він корениться в зовнішній схожості на графічному та фонетичному рівнях іноземних та українських слів. Цей буквализм етимологічний. Зовнішня схожість не завжди означає ідентичність і, навіть, близькість значення. Наприклад, іменник *record* крім аналогічного *рекорд* має десятки інших значень [1: 1008]. Є випадки, коли схожі англійські та українські слова зовсім не мають спільного значення, наприклад: *magazine* – *журнал, complexion* – *колір обличчя*, а не *фігура, decade* – *десять років* [2: 33].

Другий тип буквализму більш ускладнений, ніж буквализм етимологічний. Перекладач використовує більш розповсюджене значення слова замість контекстуального або переклад фразеологізму на основі окремих значень його компонентів. Наприклад, німецький перекладач, описуючи змагання з греблі оxfordських студентів, сказав, що «краб зачепився за весло одного з гребців». Між іншим *to catch a crab* означає *спіймати лецца*. Певно, німецький репорт не дуже добре володів англійською мовою і не знав, що краби в Темзі не водяться [2: 35].

Дослівний переклад відбувається послідовно з першого слова речення до останнього. Він не виключає вилучення артиклів та певних лексичних трансформацій, якщо внаслідок їх застосування структура і порядок членів речення, що перекладається, не змінюються. В.І. Карабан наводить такі приклади:

This is the phenomenon of diffraction. – *Це – явище дифракції* [5: 18].

It is one of the basic questions of any science. – *Це є одним з головних питань будь-якої науки* [5: 18].

Щоб уникнути неадекватного буквального перекладу, потрібно застосовувати перекладацькі трансформації, внаслідок яких буквальний переклад адаптується до норм мови перекладу і стає адекватним. Розрізняють п'ять основних видів граматичних трансформацій: перестановки, субституція (заміни), додавання, вилучення та комплексна трансформація.

Перестановка – це граматична трансформація, внаслідок якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні. Перестановки супроводжуються іншою граматичною трансформацією – заміною, внаслідок якої змінюються граматичні ознаки словоформи (наприклад, замість форми однини у перекладі вживається форма множини), частин мови (наприклад, інфінітив у перекладі трансформується в іменник), членів речення (наприклад, додаток перетворюється при перекладі в підмет) та речень (наприклад, просто речення перетворюється на складне або навпаки).

Much work has been done on the problem. – *З цієї проблеми написано багато праць* [5: 19].

Brakes must be applied to stop a car. – *Щоб зупинити автомобіль, необхідно застосувати гальма* [5: 19].

Дуже важливими складовими частинами так званого екстралінгвістичного контексту є предметний стан і мовна ситуація. Під предметним станом слід розуміти час і місце, до якого відносяться висловлювання [5: 35]. Під час перекладу необхідно враховувати і ситуацію мовлення, тобто обставини і умови комунікації, відношення того, хто говорить до адресата і оточення. Суттєвий елемент предметної обстановки – країна, до якої відноситься висловлювання. Я.І. Рецкер пише про витиснення автомобілем інших засобів транспорту: “*The interurban trolley perished or survived only as a pathetic anachronism.* В Англії *trolley* означає *тролейбус*, але в США їх не було і немає, а *trolley* означає *трамвай*” [2: 37].

Мовну ситуацію складають наступні елементи:

1. відображення особи автора;
2. відображення джерела, в якому опубліковано матеріал для перекладу;
3. відображення адресата або аудиторії, до яких звернено висловлювання;
4. призначення матеріалу для перекладу, очікуваний ефект, викликаний у читача або слухача.

При врахуванні еквівалентних і варіативних відповідників, розкритті контекстуальних значень предметної обстановки і мовної ситуації перекладач має можливість більш точно перекласти будь-який лінгвістичний матеріал.

Література

1. Мюллер В.К. Большой англо-русский словарь / Сост. В.К. Мюллер, А.Б. Шевнин, М.Ю. Бродский – Екатеринбург: I-фактория, 2005. – 1536 с.
2. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Дополнения и комментарии Д.И. Ермоловича – 3-е изд., стереотип. – М.: Р. Валент, 2007. – 244 с.
3. Большой англо-русский словарь. В двух томах. /Н.Н. Амосова, Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин, И.А. Ершова, Л.К. Калантарова и др. [под общ. руковод. д-ра филол. наук, проф. И.Р. Гальперина]. – М.: Советская энциклопедия, 1972. – Т.1. – 822 с.
4. Большой англо-русский словарь. В двух томах. /Н.Н. Амосова, Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин, И.А. Ершова, Л.К. Калантарова и др. [под общ. руковод. д-ра филол. наук, проф. И.Р. Гальперина]. – М.: Советская энциклопедия, 1972. – Т.2. – 863 с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця: Нова книга, 2004 – 576 с.